

9^ο σεμινάριο - συνάντηση για το

ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ

Καθημερινά μαθήματα θεωρίας και εξάσκησης με τα όργανα.

Ανοιχτές στο κοινό απογευματινές ομιλίες και προβολές video.

Διασκέδαση "συν γυναιξί και οργάνοις" στις παραδοσιακές ταβέρνες του νησιού.

Σάββατο 22 Ιουλίου στο θέατρο του Μουσείου Φαλτάιτς συναυλία ρεμπέτικου και λαϊκού τραγουδιού με τον δεξιότηχνη του μπουζουκιού Σπύρο Γκούμα και τους μαθητές του σεμιναρίου.

Υπεύθυνος μαθημάτων
Σπύρος Γκούμας

Οργανωτικός υπεύθυνος
Γιώργος Μακρής

Σκύρος
16-23 Ιουλίου 2017

μουσείο Φαλτάιτς

πληροφορίες
τηλ. 6972335227

www.rebetikoseminar.com

με τη συνεργασία του Π.Ε.Α.Π. Δήμου Σκύρου

εικόνα: Σταύρος Τζώρτζος
αφίσα: Κώστας Τρυφωνόπουλος

9^ο Σεμινάριο-Συνάντηση για το Ρεμπέτικο

**«Το ρεμπέτικο τραγούδι, ως μία από τις βασικές διαχρονικές
συνιστώσες του αστικού λαϊκού μας πολιτισμού»**

**Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας
Φαλτάιτς**

Σκύρος 16 έως 23 Ιουλίου 2017

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
«.....κι η ψυχή μου πάλι απόψε, άλλους κόσμους νοσταλγεί....» Προσεγγίζοντας το έργο του ποιητή Γιώργου Μητσάκη. Ρίκα Βλάχου.....	6
Το πέρασμα των μουσικών μου προτιμήσεων από τη λόγια στη ρεμπέτικη μουσική Σωτήρης Οικονόμου.....	18
Οι συμμετέχοντες στο 9 ^ο σεμινάριο για το ρεμπέτικο στην Σκύρο 2017 9th rebetiko seminar participants Skyros 2017.....	23
Introduction.....	24
«...another night that my soul longs for other worlds...» Approaching the work of the poet Yiorgos Mitsakis. Rika Vlachou	26
«My experience: The passage from the so-called “intellectual music” to rebetiko» Sotiris Ikonomou	28

Εισαγωγή

Αγαπητοί φίλοι και φίλες

Από 16 μέχρι 23 Ιουλίου 2017 πραγματοποιήθηκε το 9^ο Σεμινάριο-Συνάντηση για το Ρεμπέτικο τραγούδι στη Σκύρο, στο Λαογραφικό και Εθνολογικό μουσείο «Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς». Αρωγοί στην προσπάθειά μας αυτή-όπως πάντα- το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς και το Π.Ε.Α.Π του Δήμου Σκύρου, που μας καλοδέχονται στους φιλόξενους χώρους τους και αρμενίζουμε όλοι μαζί στο όμορφο ταξίδι της λαϊκής μας μουσικής.

Το Σεμινάριο-Συνάντηση, μαζί με τις παράλληλες και ανοιχτές στο κοινό εκδηλώσεις του, είναι ένας θεσμός, ο οποίος ξεπερνά τα όρια της Ελληνικής επικράτειας. Η εμβέλεια του φτάνει μέχρι τη Σουηδία, το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, την Τουρκία, την Κύπρο, τη Φινλανδία, την Αγγλία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, το Ισραήλ κ.λπ. Επί πλέον, έχει καταδείξει την ανάγκη διατήρησης και προβολής του ρεμπέτικου τραγουδιού, ως μιας από τις βασικές διαχρονικές συνιστώσες του αστικού λαϊκού μας πολιτισμού. Η διαχρονική του αξία μπολιάζει με νέα δεδομένα τη μουσική μας, συμβάλλοντας στη δημιουργία και βελτίωση των νέων μουσικών και της μουσικής τους έκφρασης.

Είναι σημαντικό το γεγονός ότι η αρμόδια διακυβερνητική επιτροπή της UNESCO, κατά το χρονικό διάστημα 4-7 Δεκεμβρίου 2017, ενέκρινε την εγγραφή του Ρεμπέτικου στον Κατάλογο της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας, μετά από εξέταση του υποβληθέντος φακέλου υποψηφιότητας. Η ομάδα μας, μαζί με άλλους συντελεστές, συνέβαλε στην προσπάθεια του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού και συγκεκριμένα της αρμόδιας Διεύθυνσης με επικεφαλής την Προϊσταμένη κ. Σταυρούλα-Βίλλυ Φωτοπούλου και των συνεργατών της, να διαμορφώσει και να υποβάλει έναν άρτιο φάκελο υποψηφιότητας για το Ρεμπέτικο. Η αναγνώριση αυτή πιστεύουμε ότι θα βοηθήσει να γίνει γνωστό διεθνώς το Ρεμπέτικο, ως ένα βιωματικό πλούσιο μουσικό ρεύμα, αναδεικνύοντας και τις απλές ενορχηστρώσεις των πρώτων ηχογραφήσεων του, τη βασική ρεμπέτικη ορχήστρα και τους επώνυμους και ανώνυμους συντελεστές του, χωρίς μιμητισμούς και συμφωνικές ορχήστρες που είναι μακράν από το πνεύμα και την ουσία του ρεμπέτικου.

Τα πρακτικά που έχετε στα χέρια σας αποτελούνται από τις εισηγήσεις και τα δρώμενα που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του 9^{ου} Σεμιναρίου-Συνάντησης.

Η ομαδική μας προσπάθεια βασίζεται στην αγάπη μας για την αστική λαϊκή μας μουσική παράδοση, η οποία μας οπλίζει με κέφι, μεράκι και δύναμη για να ξεπερνάμε πολλές δυσκολίες που παρουσιάζονται. Μαζί με τους φίλους μας, συνεχίζουμε το μουσικό μας ταξίδι, σε πείσμα των άγριων καιρών, με πυξίδα την αγάπη μας για το λαϊκό τραγούδι και τους επώνυμους και ανώνυμους συντελεστές του, οι οποίοι συνέβαλαν στη δημιουργία αυτής της λαϊκής μουσικής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με μεράκι και κέφι εθελοντικά συνέβαλαν στην υλοποίηση του Σεμιναρίου και συγκεκριμένα:

- τον φίλο, μουσικό και δάσκαλο Σπύρο Γκούμα για την πολύπλευρη συμβολή του, όλα αυτά τα χρόνια, στη κοινή προσπάθειά μας.
- το Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μάνου και Αναστασίας Φαλτάιτς και όλη την ομάδα υποστήριξης του για την ζεστή φιλοξενία και βοήθεια που μας παρέχουν
- τον Δήμαρχο Σκύρου κ. Μ. Χατζηγιαννάκη και τους ανθρώπους του ΠΕΑΠ Σκύρου και ιδιαίτερα τον κ. Γιάννη Ελευθεριάδη για την βοήθεια που μας παρέχουν.
- τον κ. Σταμάτη Φτούλη και τη «Ναυτική Εταιρεία Σκύρου» με το προσωπικό της για τη σημαντική έκπτωση που παρείχαν διευκολύνοντας τις μετακινήσεις των συμμετεχόντων στο Σεμινάριο.
- τους Σκυριανούς πολίτες που στηρίζουν την προσπάθεια μας με ιδιαίτερες ευχαριστίες στον Νίκο Sikkas και τον Χρήστο Σακκά
- τα μέλη και τους συνεργάτες του μουσικού σχήματος των «Παραπεταμένων» Φωτεινή Καραμπάμπα, Κώστα Τρυφωνόπουλο, Γιώργο Χαρατσή, Σοφία Κονταράτου και Δημήτρη Γκούμα.
- τους καλούς φίλους μας και ακούραστους συνεργάτες Ρίκα και Θανάση Βλάχο και Λία Κωνσταντάτου, τον φίλο μουσικό και ερευνητή της λαϊκής μουσικής Νίκο Πολίτη .

Ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους

Ο οργανωτικός υπεύθυνος

Γιώργος Μακρής

**«.....κι η ψυχή μου πάλι απόψε, άλλους κόσμους νοσταλγεί.....»
Προσεγγίζοντας το έργο του ποιητή Γιώργου Μητσάκη**

Ρίκα Βλάχου

Σ' αυτούς τους κόσμους που μας χάρισε, με το μοναδικό του έργο ο Γιώργος Μητσάκης (Γ.Μ.) θα περιπλανηθούμε λίγο απόψε... για να βυθιστούμε στις θάλασσες της μνήμης... να πάρουμε μια γεύση από την ατμόσφαιρα της εποχής, με τις χαρωπές ή τις δυσάρεστες όψεις της... να νοιώσουμε την οσμή των καπνελιών... να αφουγκραστούμε τα ερωτικά καρδιοχτύπια...

Σ' αυτούς τους κόσμους που μας κάνουν να νοιώθουμε έντονα τις μυστικές δονήσεις τους θα σεργιανίσουμε, για να ψηλαφίσουμε με τ' ακροδάχτυλά μας αυτά που δεν χρειάζονται λογική..... Γιατί σ' αυτούς τους ποιητικούς κόσμους περιδιαβάζοντας, αναπολούμε, νοσταλγούμε, προβληματιζόμαστε, συμμετέχουμε, αναζητάμε το οριστικά χαμένο, την ομορφιά της ζωής, το πάθος του έρωτα....

Ας ξεκινήσουμε λοιπόν τη χαρτογράφηση με πρώτο σταθμό την Ισταμπούλ : **«Νύχτες στην ξακουσμένη τη Σταμπούλ**, βράδια που μια στιγμή δεν τα ξεχνώ, όσο κι αν ζήσω..». Ως σκηνοθέτης και σκηνογράφος του έργου του, ο Γ.Μ. μας μεταφέρει στα γραφικά παλιά σοκάκια της Πόλης, στις μοναδικές χαρακτηριστικές της γειτονιές, με τα ζηλεμένα τα χανουμάκια .....νύχτα.

Και δεν είναι τυχαίο που ξεκινά το τραγούδι του με τη λέξη «νύχτες» .....νοσταλγεί τις νύχτες της Ανατολής ο ποιητής, τις λουσμένες με θέλγητρα, μαγεία, μυστήριο, γοητεία.... τις αναπολεί με πόθο, λαχτάρα και μελαγχολία ....βαθαίνει στον χρόνο και ξαναζεί , βουτώντας στην ατμόσφαιρά της..... στην ατμόσφαιρα μιας πόλης όχι απλά όμορφης και ελκυστικής, στην ατμόσφαιρα μιας πόλης που είναι το στολίδι του ντουινιά.... «Πώς να ξεχάσω τέτοια μεράκια», πώς να ξεριζώσει από μέσα του τα τόσα βιώματά του, την τόσο έντονη επιθυμία για τη σαγηνεύτρα πόλη που τον έχει για πάντα ξελογιάσει με τα κάλλη και την μοναδικότητά της; Κι ο νους ο δικός μας, πώς να μην παρασυρθεί από το κρύφιο λυρικό ξέσπασμα του ποιητή, πώς να μην μεθύσει από την τόση ομορφιά της ξακουσμένης γλυκιάς Σταμπούλ, ομορφιά που δεν την συναντά κανείς εύκολα σ' όλο το ντουινιά;

«Νύχτες της Σταμπούλ», Γεωργακοπούλου – Περπινιάδης- 1947 έτος ηχογράφησης

Μια ακόμα τοποθεσία που συναντάμε σε τίτλο τραγουδιού του Γ. Μ., είναι η Τρούμπα. Εδώ όμως η ατμόσφαιρα που αναδύεται από τους στίχους είναι εντελώς διαφορετική.

«Κατοχή στην Τρούμπα». Άλλο ένα υπέροχο, όχι πολύ γνωστό, τραγούδι, όπου με λίγες λέξεις – κλειδιά ο ποιητής ορίζει επακριβώς το περιεχόμενο των στίχων του, αλλά και τη χρονική περίοδο κατά την οποία διαδραματίζονται τα γεγονότα

«Τρούμπα» : στο λιμάνι του Πειραιά, κακόφημη, απαγορευμένη ζώνη για πολλούς, περιθώριο.

«Κατοχή» : απαγορευμένη η έννοια της ελευθερίας.

Συνειρμικά μας έρχεται στο μυαλό ο σκηνικός χώρος, όπου συντελούνται τραγικά γεγονότα κι εμείς καλούμαστε να προσχωρήσουμε στα δρώμενα και να βουτήξουμε σ' έναν άλλο χρόνο.

Κι εδώ οι πρώτες λέξεις καθορίζουν όλο το τραγούδι : «κατοχή»...κι αμέσως μετά «πείνα», «βροχή», «σκοτάδι». Ζοφερά τα χρώματα, εφιαλτικές οι συνθήκες, δρόμοι σκοτεινοί, απόκοσμοι, γεμάτοι σκιές που γλιστράνε μες στο βαθύ σκοτάδι, ζητώντας να δημιουργήσουν κάποιες σωτήριες ρωγμές.... στον χώρο; στον χρόνο;.....κάποιες ρωγμές που θα απομακρύνουν ίσως το αδιέξοδο και θα αφήσουν να εισχωρήσει κάποια λύτρωση, κάποια παρηγοριά. «Ήμασταν παιδιά κι είχαμε καρδιά», «σαλτάραμε και κλέβαμε», «τον φάγανε για ψίχουλα»..... ψυχές βουτηγμένες στο δάκρυ και στην απελπισία.... μέσα σε μια Τρούμπα βουτηγμένη στη βροχή.....

Λίγοι στίχοι περιγραφικοί, απέριπτοι, φορτισμένοι ωστόσο με πυκνά κύματα απελπισίας, λίγοι στίχοι ελεγειακοί, γεμάτοι δυναμικές εικόνες, καταφέρνουν να αποτυπώσουν όλη την τραγικότητα, την απόγνωση και την εξαθλίωση της τόσο τραυματισμένης εκείνης περιόδου, καταφέρνουν να μετουσιώσουν τον θάνατο και την τόση οδύνη σ' ένα ποίημα μοναδικό.

«Κατοχή στην Τρούμπα»: Παναγιώτης Μιχαλόπουλος, ζειμπέκικος

Νύχτα, κρύο, βροχή και απόγνωση συναντάμε και στο επόμενο υπέροχο ποίημα του Γ. Μ. «**Το καπηλειό**», που αποτελεί συγχρόνως και ένα υπέροχο πίνακα ζωγραφικής.

Νύχτα..... η ώρα που οι ανησυχίες και οι έγνοιες φουντώνουν κι η ψυχή πασχίζει να τις καταλαγιάσει λιγάκι, να τις κρύψει κάπου, να τις κοιμίσει για λίγο.

Χειμώνας βαρύς και σιγανοψιχάλισμα..... αυτή η βασανιστική επιμονή του ουρανού να μη στίβει δυνατά τα σύννεφά του, αλλά να σιγοκλαίει, αργά, σιωπηλά...

Και μέσα απ' αυτή την υγρή αγκαλιά, μέσα σ' αυτό το μελαγχολικό και θλιμμένο τοπίο, λες κι η γκρίζα ομίχλη επέτρεψε για λίγο στη σελήνη να φωτίσει με το θαμπό της φως, ξεπροβάλλει ένα καπηλειό .... Ένα καπηλειό που υπόσχεται πολλά, ένα καπηλειό που μπορεί να χαρίσει ζεστασιά, λησμονιά και που μπορεί να αφαιρέσει, έστω και για λίγο, βάσανα και καημούς.

Όχι από τον μπекρή όμως, που είναι απένταρος και «συλλογισμένος κάθεται στο χαμηλό πορτάκι». Γι' αυτόν η πόρτα είναι κλειστή, πόσο απλό θα ήταν ν' ανοίξει, μα πόσο δύσκολο είναι όταν έχει κανείς άδειες τις τσέπες.....

Μια ήρεμη αποδοχή του αναπόφευκτου κάνει διακριτικά την παρουσία της στους στίχους αυτούς.

Μ' ένα τρόπο καθαρά δικό του, με μια φωνή απαλλαγμένη από περιττές υπερβολές, στρέφεται ο Γ. Μ. και σ' αυτό του το ποίημα, γύρω από την κοινωνική αδικία, που τον απασχολεί ως θέμα που ζητά τρανόψυχη αναμέτρηση με τον καιρό.

Κάθε λέξη που χρησιμοποιεί κρύβει μέσα της πόνο, πίκρα, μεράκι, κάθε λέξη κρύβει την αχλύ της δυστυχίας... κάθε στίχος αγγίζει πραγματικά κάποιες χορδές της ψυχής, με τη δύναμη, την ενέργεια και τη γνησιότητά του.

«Το καπηλειό» Ιωάννα Γεωργακοπούλου και Γ. Μ.1948, 1^η εκτέλεση

Από την ευαισθησία του απέναντι στο ατομικό δράμα, ο Γ.Μ. περνάει στον προβληματισμό για το συλλογικό και το πανανθρώπινο, στο ποίημά του «**Ταραγμένος Πλανήτης**», το οποίο εντάσσεται στην ενότητα ποιημάτων «Αποστάγματα».

Στο ποίημα αυτό, ξεδιπλώνει όλη την εσωτερική του αγωνία, την έγνοια του και την ανησυχία για το παρόν και το μέλλον του πλανήτη μας.

Γνωρίζει πολύ καλά το αδιέξοδο και το πλησιάζει με τον λόγο του υπεύθυνα, δίνοντάς του τις πραγματικές του διαστάσεις, μπαίνοντας, ίσως, σε ρόλο μεσολαβητή μεταξύ ανθρώπου και φύσης, με μια ελπίδα, την επανένωσή τους.

Έχοντας στην παλέτα του θαμπά και σκοτεινά συναισθήματα, ζωγραφίζει ένα πίνακα βουτηγμένο στην απόγνωση. Ο ταραγμένος πλανήτης νεκρός, με σπασμένα τα ξάρτια..... η φύση

οργισμένη... η δύση δίχως φόντο, ματωμένη.... συντρίμμια και σκοτεινιά παντού.... Κι ο ουρανός γεμάτος σύννεφα που πνίγουν κάθε ανθρώπινη φωνή, σύννεφα που προμηνύουν καταστροφή. Γλαφυρή και ποιητική περιγραφή της οδυνηρής και αξιολάτρευτης πραγματικότητας και της αληθινής όψης του πλανήτη, εκφρασμένη χωρίς προσωπίδες, με ευστοχία, ακρίβεια και καλλιέργεια.

Στο εξαιρετικό αυτό ποίημα, αντικατοπτρίζεται ένα παγκόσμιο πρόβλημα και αποκαλύπτονται ξεκάθαρα οι βαθείς συλλογισμοί του ποιητή, καθώς και η πνευματική του εγρήγορση.

Αναρωτιέται «ποιο θα είναι το χέρι που το μύθο θα γράψει, τον σπινθήρα θ' ανάψει;» και πιο κάτω «ποιος θα είναι ο προφήτης που θα δει μες στην πλάση το ουράνιο τόξο;»

Ο προβληματισμός του αυτός θα μπορούσε ίσως να δώσει το ερέθισμα για αφύπνιση, ενεργοποίηση, κινητοποίηση.

Ο ποιητής κάνει την αρχή, μπαίνει μπροστάρης και αναζητεί αυτόν που θα πιστέψει στον μύθο και θα τον γράψει, αυτόν που θα ζωγραφίσει τον πίνακα με ζωντανά και φωτεινά χρώματα, αυτή τη φορά. Αυτόν που θα ανάψει τον σπινθήρα για να αναστηθεί ο νεκρός πλανήτης, για να πάψει η δύση να' ναι ματωμένη, για να ακουστεί και πάλι η ανθρώπινη φωνή, η πνιγμένη.

Γιατί η φωνή μπορεί και πάλι να ακουστεί, το χέρι μπορεί να δημιουργήσει ξανά και να καταλαγιάσει την οργή της φύσης. Και τότε η φύση θα μπορέσει να μεταμορφωθεί σε πλάση και να αφεθεί στην αγκαλιά ενός ουράνιου τόξου, που θα την τυλίξει γλυκά στα γαλήνια του χρώματα.

Η περιπλάνησή μας στην ποίηση του Γ. Μ. συνεχίζεται με μια μικρή στάση σε δυο τραγούδια του «**το φτωχό κομπολογάκι**» και «**όταν καπνίζει ο λουλάς**» που ως κοινό τους χαρακτηριστικό έχουν το ότι είναι καθαρά βιωματικά. Οπότε είναι προτιμότερο, νομίζω, να αναφέρω στο σημείο αυτό, απόσπασμα από την αυτοβιογραφία του, με τα λόγια που χρησιμοποιεί ο ίδιος. «Ήταν χειμώνας του 1941. Είχα αγοράσει ένα παλτό από τα παλιατζίδικα, για να ζεσταθώ λιγάκι. Εκεί που περπατούσα στα Χαυτεία, σ' ένα περίπτερο που το λέγανε Μινιόν, είδα κρεμασμένο και μου γυάλισε ένα κομπολόι. Δώδεκα φράγκα έκανε, ένα δεκάρικο είχα. Χαλάλι σου, μου' πε ο περιπτεράς και το πήρα.

Το έπαιζα και σκεφτόμουνα προχωρώντας την Αγ. Κωνσταντίνου προς τα κάτω. Το έβαλα στην τσέπη του παλτού και προχώρησα ως την πλατεία Μεταξουργείου. Όπως ήμουνα κουρασμένος και πεινασμένος, κάθισα και άρχισα να σκέφτομαι τα δικά μου. Ασυναίσθητα λοιπόν βάζω το χέρι μου στην τσέπη να βγάλω το κομπολόι, αλλά τίποτα. Ψάχνω, μα τίποτα. Τι είχε γίνει; Η τσέπη του παλτού ήταν τρύπια και το κομπολόι είχε πέσει. Δεν το είδα όταν το αγόρασα. Το βρήκα στο Μοναστηράκι, το δοκίμασα, μου έκανε, το πήρα κι έφυγα. Δεν πρόσεξα ότι οι τσέπες του ήταν σχισμένες !Πω πω! στενοχώρια. Όπως ήμουνα μόνος μου μονολογώ «φτωχό κομπολογάκι μου, σε είχα για μεράκι μου, τι θα κάνω τώρα;». Αυτό μου έμεινε μέσα μου και άρχισα να το στριφογυρίζω στο μυαλό μου.

Εκεί κοντά ήταν μια ταβέρνα το ΚΑΡΡΕ ΤΟΥ ΑΣΣΟΥ, έπαιζε εκεί ο Μάρκος. Επειδή όμως μια πήγαινε μια δεν πήγαινε, ο μαγαζάτορας με έψηνε να πάω να παίζω εγώ, με κέρναγε και καμιά φασολάδα για να με δελεάσει. Επειδή πείναγα, σκέφτηκα να πάω. Μόλις με βλέπει ο ταβερνιάρης μου λέει «Γιουργάκη τι έγινε; Ήρθες για τη φασολάδα; Άει μωρέ, παρ' το μπουζουκάκι σου κι έλα εδώ, συ, να παίξεις λίγο. Ο Μάρκος είναι άρρωστος και δεν έρχεται». «Θα το σκεφτώ, του απάντησα». «Καλά, επειδή δεν είναι έτοιμη η φασολάδα, ξεκρέμασε αυτό το μπουζούκι κι άντε, παίξε τίποτα». Πήρα το μπουζούκι και κάθισα στο διπλανό δωμάτιο. Εκεί έπαιζα τις πρώτες νότες : φτωχό κομπολογάκι μου σε είχα το μεράκι μου. «Εκεί έγραψα και τους υπόλοιπους στίχους». «Άιντε Γιουργάκη, θα έρθεις το βράδυ». Πραγματικά, πήγα το βράδυ. Έπαιξα το «κομπολογάκι» και άρεσε. «Το έπαιξα εφτά φορές εκείνο το βράδυ».

Κατάφερε, όπως βλέπουμε, ο ποιητής, να αντλήσει υλικό, μέσα από μια δυσάρεστη εμπειρία του. Μετουσίωσε τον καημό του σε στίχους και τους μεταβίβασε σε όλους εμάς, μέσα από τα μονοπάτια της ψυχής του. Άκουσε και κατέγραψε το σιωπηλό της ξέσπασμα, βρίσκοντας συγχρόνως την ικανότητα να ανοίξει μια χαραμάδα, για να σπρώξει το συναίσθημά του προς τα έξω. Έτσι, αυθόρμητα γράφτηκε, το 1941, το πρώτο του τραγούδι, πρώτος κρίκος σε μια αλυσίδα από επιτυχίες.

Την ροπή του αυτή προς το γράψιμο ενίσχυσε, πιθανόν και η μεγάλη του αγάπη για το διάβασμα. Αναφέρει στην αυτοβιογραφία του: «Διάβασα πολύ στη ζωή μου. Έχω διαβάσει, τι να σου πω... μέχρι Κάρολο Μπωντλαίρ στα "Απαγορευμένα ποιήματα". Ένα περιστατικό στην Καβάλα, με τους πιτσιρικάδες φίλους μου να με καρπαζώνουν και να γελάνε επειδή είχα την τουρκική προφορά, στάθηκε η αφορμή να προσπαθήσω να μάθω να γράφω και να μιλάω καλύτερα τα ελληνικά. Και πραγματικά, σιγά σιγά, άρχισα από μόνος μου να σκαρώνω στιχάκια. Δεν σκέφτομαι, μέχρι και σήμερα ακόμη, πως μπορεί να περάσει μια μέρα χωρίς να γράψω κάτι».

Βιωματική εμπειρία τον ενέπνευσε να γράψει και τους στίχους του περίφημου **«Όταν καπνίζει ο λουλάς»**.

«Ένα μεσημεράκι», διηγείται ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του, «με βλέπει ο Χιώτης κι η παρέα του στο δρόμο. «Πού πας ρε Γιώργη;» με ρωτάει «Ε, προς την Ομόνοια» του λέω». «Με τραβάει από το μανίκι και μου λέει» «έλα μαζί μου». Αυτοί πηγαίνουνε σ' ένα τεκέ να φουμάρουνε.

Μπήκαμε σ' ένα δωμάτιο της συμφοράς. Έρχεται κι ο τεκετζής και μου λέει «Ρε μικρέ, τσάκω τον τζουρά να παίξεις δυο τρεις νότες». Ψιλογρατζούναγα λοιπόν τον τζουρά.

Μαζί ήταν και ένας σταθμάρχης, του είχαν πεταχτεί τα μάτια έξω από την μαστούρα κι άρχισε κι έλεγε ασυνάρτητα πράγματα, κάτι μαγκιές. Ο τεκετζής τσαντισμένος του λέει «Μη μιλάς ρε ! κάνε τουμπεκί , άκου που παίζει ο τζουράς...Να καταλαβαίνεις, τώρα καπνίζουμε λουλά, μη μιλάς».

Αυτό ήταν. Άρχισα να το σκέφτομαι γιατί μου έκανε εντύπωση. Βγάζω ένα μολυβάκι, που είχα πάντα στην τσέπη μου και σημειώνω σ' ένα πακέτο από τα τσιγάρα "όταν καπνίζει ο λουλάς, εσύ δεν πρέπει να μιλάς και άκου που παίζει ο μπαγλαμάς".

Μόλις με είδε ο Χιώτης κατάλαβε «άντε μωρή κουφάλα Πολίτισσα, σου κατέβηκε έμπνευση» μου λέει. Έτσι λοιπόν γράφτηκε το «όταν καπνίζει ο λουλάς». Το «άκου που παίζει ο μπαγλαμάς» ήταν το δεύτερο στιχάκι του τραγουδιού.»

Στο σημείο αυτό, να δώσουμε ιδιαίτερη προσοχή στις λέξεις του ποιητή «βγάζω ένα μολυβάκι που είχα πάντα στην τσέπη μου». Ήξερε καλά τον εαυτό του. Ήξερε ότι κάθε στιγμή το μυαλό του μπορούσε να αδράξει την ευκαιρία και μια απλή κουβέντα, μια ασήμαντη εικόνα μπορούσε να την πλάσει και να την μετατρέψει σε ένα ανεπανάληπτο ποίημα. Ήξερε και δεν άφηνε καμιά ευκαιρία να πάει χαμένη. Και το μολυβάκι του τον συντρόφευε πάντα, αχώριστος φίλος και συμμετοχος στο έργο του.

Και συνεχίζει ο Γ. Μ. «Αν εξαιρέσει κανείς το τραγούδι αυτό, το οποίο γεννήθηκε εκεί μέσα στο χώρο που διαδραματίστηκε, δεν έχω γράψει άλλο χασικλίδικο τραγούδι. Κι αυτό ξέρεις γιατί; Γιατί ποτέ δεν μ' ενδιέφεραν και ποτέ δεν μου άρεσαν τα χασίσια».

Αντίθετα, πάρα πολλά είναι τα τραγούδια που γράφει ο Γ. Μ. αγγίζοντας το μεγάλο και υπέροχο κεφάλαιο **του έρωτα**.

Τον υμνεί τον έρωτα με ευαισθησία, λυρικές εξάρσεις, προσωπικό συναίσθημα, νότες σιγαλόφωνες άλλοτε και άλλοτε θορυβώδεις.

Τραγουδά με τους στίχους του τον έρωτα που καίει την ψυχή, τον έρωτα που δυναμώνει, τον έρωτα που εξουθενώνει, τον έρωτα που ταξιδεύει την καρδιά, τον έρωτα μοχλό, που δίνει νόημα στη ζωή.

Φαρμακώνεται για την αγάπη μιας γυναίκας, περιφρονεί το χάρο, δολοφονεί την καρδιά του, κλαίει, γίνεται δικαστής για να καταδικάσει την αγαπημένη του ("Για σένα").

Γίνεται θύμα εκμετάλλευσης, πονά, ξενυχτά ("Είναι κρίμα")

Ματώνουν τα στήθη του, κλαίει, στεγνώνουν τα μάτια του ("Θλιμμένο δειλινό").

Αναστενάζει κι έχει το νου του αλλού ("Ο ναύτης").

Μαλώνει με το σόι του, δεν λογαριάζει τίποτα ("Όποιος πει κακό για σένα").

Αγαπά όσο και τη μάνα του, καταντάει μπατίρης, χαλαλίζει τα πάντα, τα δίνει όλα, πίνει φαρμάκια, δίνει και την ψυχή του ("Όπου Γιώργος και μάλαμα").

Δεν λογαριάζει τη βροχή, πονάει ("Στον Πειραιά συννέφιασε").

Έχει ακεφίες, έχει χάσει το κέφι του ("Συννεφίες").

Καυγαδίζει, τραβάει το σχοινάκι, βασανίζεται ("Το καυγαδάκι").

Έχει μεράκι στην καρδιά, πληρώνει με το ίδιο νόμισμα ("Το μεράκι της καρδιάς μου").

Κάνει υπομονή, γέρνει το κεφάλι του στο άδειο μαξιλάρι και μες στα μαύρα δάκρυα ο ύπνος θα τον πάρει ("Απόψε είναι βαριά").

Ζητά να κοιμηθεί με στρώμα την καρδιά της και σεντόνι τα μαλλιά της ("Άσε με να κοιμηθώ").

Όλα αυτά τα ξεχωριστά τραγούδια, ξεδιπλώνουν το απίστευτο ταλέντο και την απέριττη γοητεία του Γ.Μ. και τον καθιερώνουν ως πληθωρικά ερωτικό ποιητή, που υπηρετεί με απόλυτη επιτυχία και σαφή αφηγηματική δεινότητα και αυτό το είδος της στιχουργικής. Το υπέροχο τραγούδι του «**ψιλοβρέχει**» είναι **Η** τρανή απόδειξη αυτών.

Ένα τρυφερό, ερωτικό τραγούδι, με το οποίο ο ποιητής βρίσκει τρόπο να εξωτερικεύσει τους κραδασμούς της καρδιάς του. Βρίσκει τρόπο να ανοίξει μια δίοδο για να αφήσει το συναίσθημά του να ξεχυθεί και να βγει στην επιφάνεια. Αυτός ο καιρός, με την ψιλή βροχούλα, έτσι όπως πέφτει νωχελικά, κρύβει όλον τον καημό του κόσμου.

"Απόψε άρχισε και ψιλοβρέχει κι ο νους μου πάλι σε σένα τρέχει". Επιμένει να τρέχει ο νους, με κάθε ευκαιρία, πάλι και πάλι.... κι αυτή η άρνησή του, η ανυπακοή του να τιθασειτεί και να κρατηθεί ήρεμος..... αυτή η ασυγκράτητη ορμή του να φύγει από τα όρια, να ταξιδέψει, να τρέξει.... πού αλλού, σε αναμνήσεις, σε στιγμές που δεν ξεχνιούνται εύκολα, σε ονειροπολήσεις, σε επιθυμίες που κάμπτουν την αντοχή και την συνθλίβουν κάτω από τον εξουθενωτικό πόνο.

Και να μην έχει ένα φεγγάρι ο ουρανός να χαμογελάσει και να γλυκάνει αυτόν τον πόνο..... παρά να ψιλοβρέχει, μ' ένα ψιλόβροχο αργό, σιγανό, που μουσκεύει την ψυχή... Πώς πάνε και βρίσκουν τις ρωγμές της οι σταγόνες του και τρυπώνουν στα τρίςβαθά της; Πώς καταφέρνουν να ξυπνάνε τον πόνο που λαγοκοιμάται χωμένος εκεί βαθιά; Πώς αναθερμαίνουν αυτή την αίσθηση της μοναξιάς, πλέκοντας ένα πέπλο μελαγχολίας που σιγά σιγά τυλίγει, αιχμαλωτίζει και αφήνει μόνη την ψυχή;

Κι έτσι μόνη καθρεφτίζεται στον βρεγμένο δρόμο, όπου "δεν περνά διαβάτης άλλος", γιατί κι αυτή κρατάει έρημα τα μονοπάτια της και δεν επιτρέπει σε άλλο διαβάτη να τα περπατήσει.

Κι ενώνει η ψυχή τη μοναξιά της με τον έρημο δρόμο, ενώνει με τις σταγόνες της βροχής τα δάκρυά της κι ο καημός φουντώνει, οι λαβωματιές κι οι φαντασιώσεις ξεπροβάλλουν ορμητικά και στήνουν ένα προκλητικό χορό, τυραννικό, βασανιστικό.....

"Στην αγκαλιά του, "αχ, ποιος να σ' έχει".... μια μικρή λεξούλα, ένα απλό "αχ", που σπαράζει, βαθιά χωμένο στα φλογισμένα στρώματα μιας απόκρυφης ταραχής, ένα "αχ" που απογυμνώνει τον βουβό πόνο, αναζητώντας τους ψίθυρους εκείνους της ψυχής που υπόσχονται τη λύτρωση.....

Μια ωδή στον έρωτα, που την αποδίδει ο Μητσάκης με τον μοναδικό του ευαίσθητο τρόπο, κλείνοντας τρυφερά μέσα στην πάχνη μελαγχολίας των στίχων του τον καημό, τον πόθο και το πάθος του έρωτα.

Ο Γ.Μ. όχι μόνο σ αυτό αλλά και σε πολλά άλλα ποιήματά του, χρησιμοποιεί, με τρυφερό τόνο, το μοτίβο του σύννεφου και της βροχής, κυρίως του ψιλόβροχου, για να ενισχύσει την μελαγχολία και τη θλίψη που έχει προκαλέσει ο έρωτας ή κάποιος καημός.

Στον Πειραιά συννέφιασε

Συννεφιάς

Το καπηλειό

Αν μιλούσαν τα σύννεφα

Σαββατόβραδο συννεφιασμένο

Σούρουπο με συννεφιά

Τα πρωτοβρόχια

Της βροχούλας το νεράκι

Το πρωτοβρόχι

Ψιλή βροχούλα έπιασε (συννέφιασε συννέφιασε)

Ψιλοβρέχει

Ψιλοσυννεφιάς

Συνθέτει έτσι μια αλυσίδα από τραγούδια που αγγίζουν την ψυχή, με μια δημιουργικότητα που μοιάζει με την δύναμη της αγάπης, της αγάπης που ψάχνει τρόπους να εκφραστεί.

Και εκφράζεται ο ποιητής, ζωγραφίζοντας με ζωηρές πινελιές τις αποχρώσεις των ψυχικών διακυμάνσεων. Χρησιμοποιεί, κάποιες φορές, βιωματικές εμπειρίες και τις μετουσιώνει σε τραγούδια που τραγουδήθηκαν, τραγουδιούνται και θα τραγουδιούνται για χρόνια.

“Τι έχεις και μου το κρύβεις;” την ρωτά ένα απόγευμα, όταν στο ραντεβού τους τη βλέπει στεναχωρημένη. Και συνεχίζει “καλά γιατί δε μου λες βρε παιδί μου; Δεν είμαι εγώ ο Γιώργος σου, να μου τα λες όλα;” Αυτό ήταν” εξομολογείται ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του. “Αυτή η φράση καρφώθηκε στο μυαλό μου και μόλις χωρίσαμε βγάζω το μολυβάκι μου και σημειώνω στο πακέτο από τα τσιγάρα μου – Σαντέ μικρό πακέτο - “δεν είμαι εγώ ο Γιώργος σου που μου λες τον πόνο σου; Έτσι γράφτηκε αυτό το τραγούδι”.

Και συνεχίζει “αλλά τα περισσότερα τραγούδια τα έχω γράψει από το μυαλό μου. Δεν ήταν περιστατικά τα οποία με κάνανε να τα γράφω. Ήμουνά όπως ο ζωγράφος. Πώς σκέφτεται ο ζωγράφος ένα θέμα και παίρνει το πινέλο του κι αρχίζει να το αποτυπώνει, έτσι κι εμένα στο μυαλό μου ερχόταν μια εικόνα, έβλεπα κάτι, δούλευε η φαντασία μου και έτσι έγραφα τα περισσότερα τραγούδια μου”.

Ας φέρουμε στο μυαλό κάποιες από τις εικόνες που περιγράφει στα τραγούδια του και τις χρησιμοποιεί ως φόντο, για να πλαισιώσει τα βάσανα και τις χαρές:

“Κάτω απ’ το σθηστό φανάρι, κοιμάται κάποιο παλληκάρι... έχει σπίτι το σθηστό φανάρι και για λάμπα το φεγγάρι”. (Το σθηστό φανάρι).

“Σε μια κολόνα στέκομαι και πήρε να νυχτώνει, δεν λογαριάζω τη βροχή όσο κι αν δυναμώνει” (Στον Πειραιά συννέφιασε).

“Στην αυλή μου τώρα βρέχει και φεγγάρι πια δεν έχει” (Συννεφιάς).

“Κι όταν θα γυρνούμε στο σπίτι την αυγή, θα με αγκαλιάσεις μ’ αγάπη και στοργή, μες στα φιλιά σου ο καημός μου να πιγεί και όπου βγει και όπου βγει”. (Θέλω στα μπουζούκια).

“Η βροχή θέλει ομπρέλα κι ο χιονιάς θέλει παλτό κι η αγάπη στο κρεβάτι θέλει πάπλωμα ζεστό”
(Και κουνήσου – και κουνήσου. Ανέκδοτα).

Σφύριζα, δε μ’ άκουσες που ήρθα όπως έρχομαι, κλειστά τα τζάμια, κλειστή κι η πόρτα κι εγώ απ’ έξω βρέχομαι. (Σούρουπο με συννεφιά στίχοι).

Δουλεύει η φαντασία του και η διαίσησή του, αρπάζει ιδέες και ζωγραφίζει, τις ξεκάθαρες εικόνες που του έρχονται στο μυαλό (όπως τις παραπάνω).

Αποτυπώνει όμως με γνησιότητα και το μυστικό βάθος της ζωής, με σίχους πελεκημένους και γοητευτικούς που αποκαλύπτουν τις λαβωματιές της ψυχής.

“Κι αν για σένα και φαρμάκια εγώ έπινα, την ψυχή μου να ζητούσες θα στην έδινα” (Όπου Γιώργος και μάλαμα).

“Εκμεταλλεύεσαι που τόσο σ’ αγαπώ και δεν μπορώ χωρίς εσέ να κάνω βήμα” (Είναι κρίμα).

“Συννεφιάς, συννεφιάς, όταν δε σε βλέπω έχω ακεφιάς” (Συννεφιάς).

“Θλιμμένο δειλινό βαρύ έχω καημό κι εσύ ηλιοβασίλεμα μαζί μου κλάψε σήμερα” (Θλιμμένο δειλινό).

Τι να το κάνω το πιεστό σαν η καρδιά πονάει, αφότου σ’ έχασα και πια δε σε ξανάβρα; Είν’ όλα μαύρα, είναι όλα μαύρα (Είναι όλα μαύρα).

Κι εδώ τελειώνει μια ιστορία, μ’ αυτό το κλάμα το θλιβερό, δε μετανιώνω που σ’ αγαπούσα, όμως λυπάμαι που σ’ αγαπώ (Το γράμμα). Συνθέτης Ζαμπέτας

Ο Γ. Μ. πέρασε στο Πάνθεον της ποίησης και της μουσικής ως ο ποιητής που ασχολήθηκε με όλες τις πτυχές της καλλιτεχνικής έκφρασης, (σε υψηλές στάθμες δημιουργίας), γράφοντας τραγούδια που έθιγαν τη δεινή θέση στην οποία βρισκόταν η κοινωνία, με ένα λόγο σεμνό, άμεσο, ξεκάθαρο, γοητευτικό, με μια γλώσσα ώριμη, σφριγηλή, μεστή, περιεκτική.

Κατάφερε να σμιλέψει τους σίχους του με όλη την αλήθεια της καθημερινότητας, χρησιμοποιώντας για υλικά τους πόθους και τις ανησυχίες του απλού ανθρώπου, την κοινωνική ανισότητα, την οικονομική εξαθλίωση, το πάθος, τον έρωτα.

“Αυτά τραγουδούσα” όπως λέει ο ίδιος “τα βάσανα και τις ελπίδες του λαϊκού ανθρώπου. Αυτόν τον κόσμο αντιπροσώπευα στα τραγούδια μου, εκεί έπιανε το τραγούδι. Και επειδή οι σίχοι στα τραγούδια μου είναι δικοί μου, κάθε λέξη που τοποθετώ έχει ένα πόνο, ένα καημό, ένα μεράκι. Στα 9/8, επάνω στο ρυθμό δηλαδή του ζειμπέκικου, έβρισκα ότι μπόραγε να δείξει ο σίχος μου. Έδειχνε ολοκληρωμένο το μεράκι, την απόγνωση. Και μου κόλλησε εκεί. Και το τοποθετούσα κι έγγραφα, κατά προτίμηση, στα 9/8. Και άλλοι ρυθμοί είναι καλοί, αλλά δεν μπορείς να γράψεις σ’ έναν εύθυμο ρυθμό ένα πονεμένο σίχο”.

Αυτά τα τραγούδια του τον έκαναν να ξεχωρίσει αμέσως για τη δύναμη των σίχων του, την πολυποίκιλη μουσική του φλέβα, τη σωστή ερμηνεία του και τη μαστοριά του στο μπουζούκι.

Κι αν πρέπει να ξεχωρίσουμε μια περίοδο πιο αντιπροσωπευτική αυτών των τραγουδιών, θα γυρίσουμε στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, τότε που οι επιτυχίες του έκλειναν μέσα τους έναν ορισμένο τρόπο ζωής, κατέγραφαν και καθρέφτιζαν το ιδιαίτερο κλίμα και την ατμόσφαιρα της εποχής τους, τη φτώχεια, τον έρωτα και τους καημούς, μέσα από εικόνες γκρίζες, μοναχικές, λυρικές και τρυφερές.

Με τον δικό του αυθεντικό τρόπο και την προσωπική του σφραγίδα, με τη στιχουργική του φρεσκάδα και πρωτοπορία, σφράγισε το λαϊκό μας τραγούδι, πλάθοντας μια ποίηση που κλείνει μέσα της την πείρα μιας ζωής, τη γνησιότητα του στοχασμού, την αποκρυσταλλωμένη γνώση, τους μυστικούς αναστεναγμούς της ψυχής .

Αυτά τα τραγούδια που σηματοδότησαν την εποχή τους, ξεχύθηκαν όμως και στο αύριο, ακούγονται και σήμερα και θα ακούγονται για χρόνια πολλά ακόμα, γιατί έχουν κερδίσει τη δύσκολη μάχη με το χρόνο.

Όλη αυτή η μαγεία δεν είναι δυνατόν, φυσικά, να περιγραφεί σε λίγες σελίδες χαρτιού. Είναι σαν να προσπαθεί κανείς να περιορίσει την απεραντοσύνη της θάλασσας ή τ' ουρανού, σαν να θέλει να κλείσει το απέραντο σ' ένα άδειο μπουκάλι. Απλή προσπάθεια έγινε να δοθεί μια σύντομη, καθαρά υποκειμενικού χαρακτήρα, χαρτογράφηση του ποιητικού έργου του Γ. Μ., με σεβασμό και θαυμασμό για τον άνθρωπο που, με τις ευαίσθητες κεραίες του, κατάφερε με τόση μαεστρία, να συνδυάσει, έτσι απλά το ποιητικό με το μουσικό του ταλέντο και να διαμορφώσει στα τραγούδια του μια αρμονική συμπόρευση: την ποιητικότητα της μουσικής του και τη μαγεία της μουσικότητας των στίχων του!

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΙ

1. ΝΥΧΤΕΣ ΤΗΣ ΣΤΑΜΠΟΥΛ

Νύχτες στην ξακουσμένη τη Σταμπούλ
βράδια που μια στιγμή δεν τα ξεχνώ
όσο κι αν ζήσω.

Πάντα γλυκιά Σταμπούλ σε νοσταλγώ
μέσα από το νου στ' ομολογώ
δε θα σε σβήσω.

Πώς να ξεχάσω τέτοια μεράκια
τα γραφικά σου παλιά σοκάκια
κάθε δική σου γειτονιά
δεν έχει ταίρι στο ντουινιά.

Τα ζηλεμένα τα χανουμάκια
που κατοικούνε μες στα κονάκια
γλυκιά Σταμπούλ αληθινά στο λέω
είσαι στολίδι του ντουινιά

2. ΚΑΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΤΡΟΥΜΠΑ

«Ήταν Κατοχή,
κι έπεφτε βροχή,
ήτανε βαθύ σκοτάδι
στη Τρούμπα κάθε βράδι.

Κι εμείς για ντου πηγαίναμε,
σαλτάραμε και κλέβαμε,
παρέα ήτανε με μας
κι ο μπουκαδόρος ο Κοσμάς.

Ήταν Κατοχή,
πείνα και βροχή.

Είμασταν παιδιά,
κι είχαμε καρδιά,
ο Κεφάλας κι ο Μαρίνος
παρέα μας κι εκείνος.

Μια νύχτα τον Τζιμίνσκουλα
τον φάγανε για ψίχουλα,
και τον βαρκάρη το Θωμά
που έπαιζε τον μπαγλαμά.

Ήταν Κατοχή,
πείνα και βροχή».

3. ΤΟ ΚΑΠΗΛΕΙΟ

Η νύχτα είναι παγερή
και σιγοψιχαλίζει
κι απ' την απέναντι γωνιά
το καπηλειό
το καπηλειό φωτίζει

Κι ένας απένταρος μπεκρής
έξω απ' το ταβερνάκι
συλλογισμένος κάθεται
στο χαμηλό
στο χαμηλό πορτάκι

Θέλει να μπει κι αυτός εκεί
να αρχίσει και να πίνει
μα είναι φτωχό το καπηλειό
και βερεσέ
και βερεσέ δε δίνει

4. ΤΑΡΑΓΜΕΝΟΣ ΠΛΑΝΗΤΗΣ

*Οργισμένη η φύση, δίχως φόντο η δύση
του απείρου τα βάθη, η γαλήνη εχάθη.
Και φουντώσαν τα μίση και πληθύναν τα πάθη.*

*Στη γωνιά κάθε τόπου, η φωνή του ανθρώπου
μες στα σύννεφα πνίγεται.
Ταραγμένος πλανήτης, θλιβερός ερημίτης
στα συντρίμια του κλείνεται.*

*Τελευταίος αιώνας, τελευταίος του γύρος
του απείρου θαμώνας, ήταν κι έμεινε στείρος.
Ποιο θα είναι το χέρι, που το μύθο θα γράψει
στο νεκρό τον πλανήτη, το σπινθήρα ν' ανάψει?*

*Ένας ύπνος χωρίζει τη ζωή απ' το θάνατο
τι μικρό μονοπάτι.....
σύντομο κι αδιάβατο.*

*Οργισμένη η φύση, ματωμένη η δύση.
Ταξιδεύει ο πλανήτης με σπασμένα τα ξάρτια.
Το κακό από την σκέψη, δε μπορώ να το διώξω.
Ποιος θα είναι ο προφήτης που θα δει μες στην πλάση
το ουράνιο τόξο.*

5. ΦΤΩΧΟ ΚΟΜΠΟΛΟΓΑΚΙ

*Φτωχό κομπολογάκι μου
σε είχα το μεράκι μου
Συ μου πέρναγες την ώρα
Πες μου τι θα γίνω τώρα*

*Σε αγαπούσα αληθινά
δε σ' είχα δώσει πουθενά
Όμορφο κομπολογάκι
μου `διωχνες κάθε μεράκι*

*Κι αν έχασα τη γκόμενα
πάψανε τα δεδομένα
τώρα έχασα και σένα
γράψε αλίμονο σε μένα*

*Σε άλλα χέρια κι αν βρεθείς
πάλι εμέ θα θυμηθείς*

Πού να βρω να σ' αγοράσω
για να μη σε ξαναχάσω

6. ΟΤΑΝ ΚΑΠΝΙΖΕΙ Ο ΛΟΥΛΑΣ

Όταν καπνίζει ο λουλάς
εσύ δεν πρέπει να μιλάς.
Κοίταξε τριγύρω οι μάγκες
κάνουν όλοι, κάνουν τουμπεκί.

Άκου που παίζει ο μπαγλαμάς
και πάτα αργιλέ για μας.
Σα θα γίνουμε μαστούρια,
θα 'μαστε πολύ προσεχτικοί.

Κανένα μάτι μη μας δει
και μας μπλοκάρουν δηλαδή.
Να μη βρούνε καμιάν αιτία
και μας πάνε όλους φυλακή

7. ΨΙΛΟΒΡΕΧΕΙ

Απόψε άρχισε και ψιλοβρέχει
κι ο νους μου πάλι σε σένα τρέχει
κι ο νους μου πάλι σε σένα τρέχει.
Στην αγκαλιά του, αχ, ποιος να σ' έχει
στην αγκαλιά του, αχ, ποιος να σ' έχει
αυτό το βράδυ που ψιλοβρέχει;

Η νύχτα σκέπασε όλη τη χώρα.
Σε συλλογιέμαι, πού να 'σαι τώρα
σε συλλογιέμαι, που να'σαι τώρα;
Ποιος σ' αγκαλιάζει αυτή την ώρα
ποιος σ' αγκαλιάζει αυτή την ώρα
που ψιλοβρέχει σ' όλη τη χώρα;

Στο δρόμο δεν περνά διαβάτης άλλος
κι η μοναξιά μου καημός μεγάλος
κι η μοναξιά μου καημός μεγάλος.
Εγώ πονάω, κανένας άλλος.

*Αυτό το βράδυ που ψιλοβρέχει
στην αγκαλιά του, αχ, ποιος να σ' έχει;*

Το πέρασμα των μουσικών μου προτιμήσεων από τη λόγια στη ρεμπέτικη μουσική

Σωτήρης Οικονόμου

Είναι ένα θέμα που κατά καιρούς με προβληματίζει. Θέλω να ερμηνεύσω για τον εαυτό μου πρώτ' απ' όλα πώς λειτουργεί η προτιμησιακή διαδικασία στα διάφορα είδη της μουσικής που υπάρχουν. Γιατί αγαπάμε το α' είδος ή το β' είδος, ή και πλέον τους ενός είδη, πώς ξεκινάει αυτό και πώς λειτουργεί μέσα στη ζωή μας, ποιες είναι οι επιρροές που ωθούν το ενδιαφέρον μας προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Για να δώσω μια απάντηση με επιστημονικά, κοινωνιολογικά ή ψυχολογικά χαρακτηριστικά δεν νομίζω ότι έχω εύκολα τα δεδομένα. Αυτό που μπορώ να συνεισφέρω προς το παρόν είναι το πώς αυτή η προτιμησιακή συμπεριφορά στη μουσική συνέβη και συμβαίνει σε μένα προσωπικά. Αναπόφευκτα αυτό συνδέεται με την ίδια μου τη ζωή από μικρό παιδί, πώς μεγάλωσα και στα διάφορα στάδια της πώς συνδέθηκα με τα διάφορα είδη της μουσικής.

Γεννήθηκα το 1952 στο Βόλο. Οι γονείς μου είχαν γεννηθεί σε ορεινά χωριά, της Καρδίτσας η μάνα μου, της Ευρυτανίας ο πατέρας μου. Επόμενο, η δική τους σχέση με τη μουσική είχε να κάνει με το δημοτικό τραγούδι. Όχι μόνο. Ο πατέρας μου ήταν ιερέας και η σχέση του με την βυζαντινή μουσική ήταν άμεση. Μάλιστα την είχε διδαχθεί προπολεμικά σε ιεροδιδασκαλείο που παρακολουθούσε. Αμφότεροι είχαν σωστό αυτί και ήταν καλόφωνοι. Θυμάμαι την μητέρα μου, μικρό παιδί που ήμουνα, να τραγουδά κάποιες φορές μέσα στο σπίτι κάποια δημοτικά τραγούδια. Θυμάμαι επίσης το 1956 όταν ο πατέρας μου τελείωσε την Θεολογική και γύρισε στο Βόλο που ζούσαμε τη μητέρα μου και τις αδελφές μου, που μας έφερε ένα ραδιόφωνο. Άκουγα να μιλάει κάποιος ή κάποιοι να τραγουδάνε και δεν καταλάβαινα. Νόμιζα πως ήταν κρυμμένοι μέσα στο κουτί. Σε όλους της δικής μου τουλάχιστον ηλικίας είχε συμβεί.

Μεγαλώνοντας άκουγα στο ραδιόφωνο τραγούδια της εποχής εκείνης. Θυμάμαι το 1959 που ήρθαμε στην Αθήνα άκουσα για πρώτη φορά ξενόγλωσσο τραγούδι (το Speedy Gonzales με τον Pat Boone) και με μάγεψε σαν μελωδία.

Το δημοτικό τραγούδι δεν ήθελα να το ακούω. Είχαμε και κάποιους δίσκους 78 στροφών, αλλά σε αντίδραση με την επιρροή που φυσιολογικά ασκούσαν οι γονείς μου, αρνιόμουνα. Πολλά χρόνια αργότερα και με αφορμή το ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι και το κλαρίνο του Χαλκιά προσέγγισα τη δημοτική μουσική, αγαπώντας κάποια τμήματά της, οπωσδήποτε όχι αυτά των πανηγυριών. Υπάρχουν ωραία κλέφτικα τραγούδια και επίσης της τάβλας. Ενδιαφέρον έχουν για μένα και οι σχέσεις και επιρροές με την παραδοσιακή μουσική των Βαλκανίων.

Στις αρχές της δεκαετίας του 60 κάποια ξένα τραγούδια έφθαναν ως τα αυτιά μου, λίγος Elvis Presley, λίγος Paul Anka, ο Frank Sinatra κλπ. Το 1964 αγόρασε ο πατέρας μου ένα μαγνητόφωνο Philips με μπομπίνες. Τεράστια χαρά. Μπορούσα να μαγνητοφωνώ όχι μόνο φωνές, αλλά από το ραδιόφωνο. Υπήρχε ήδη το 3^ο πρόγραμμα και μου άρεσε να ακούω μουσική που έβαζε τα βράδια. Άκουγα κυρίως κλασική. Θυμάμαι εκπομπές της Αθηνάς Σπανούδη. Κάποιες τις μαγνητοφώνουσα. Αξέχαστο θα μου μείνει το ορατόριο των Χριστουγέννων του Βαχτή ο Μεσσίας του Χαίντελ. Το μαγνητόφωνο το έχω ακόμη και λειτουργεί. Λάτρεψα την εκκλησιαστική μουσική τόσο της δύσης όσο και την σλαβόνικη, κυρίως τα χορωδιακά μέρη, και επίσης την συμφωνική μουσική. Οι αρμονίες που βρίσκει κανείς στον πλούτο της μουσικής

αυτής είναι απίστευτες και πάντα μαγευτικές. Αλλά και τα σολιστικά μέρη για πιάνο, για βιολί, για κιθάρα μου άρεσαν και συχνά σκέφτομαι ότι δεν φτάνει η ζωή μας μόνο για να ακούμε την όμορφη μουσική που έχει γραφτεί, όχι να κάνουμε και άλλα πράγματα... Η οικογενειακή ατμόσφαιρα επέβαλε κάθε Κυριακή την εκκλησία. Εκεί πήγαινα στο ψαλτήρι όπου σαν παιδί είχα μια φωνή σοπράνο, έφθανα πολύ ψηλά και ο ψάλτης ήταν ευχαριστημένος μαζί μου.

Την ίδια εποχή στα 12-14 χρόνια μου έμαθα από συμμαθητές μου στο σχολείο για τους Animals, τους Beatles, τους Rolling Stones. Μαγνητοφώνουσα τραγούδια τους 45άρια από ένα μικρό πικάπ και θυμάμαι στα 13 μου που δεν με άφησαν να πάω σε ένα πάρτι παλιών συμμαθητών του δημοτικού και ήθελα πάρα πολύ. Δεν πήγα, κλείστηκα στο δωμάτιο, άνοιξα στη διαπασών το μαγνητόφωνο με τους Animals και κατέβασα σχεδόν ολόκληρο ένα μπουκάλι βερμούτ.

Νωρίτερα στα 12 ζήτησα να μάθω κιθάρα αλλά δεν με άφησαν. Ήταν και οικονομικοί λόγοι, ήταν και ο φόβος του τι θα γίνω όταν μεγαλώσω; Τραγουδιστής; Δεν επιτρεπόταν στη δική τους ηθική και δεοντολογία. Μεγάλος ο καημός μου. Στην εφηβεία μου η φωνή μου άλλαξε. Ξαφνικά διαπίστωσα ότι δεν μπορούσα να φθάσω τις ψηλές νότες και η φωνή μου βάρυνε. Κανείς δεν μου είπε ότι είναι κάτι φυσιολογικό, νόμιζα ότι για κάποιο λόγο χάλασε οριστικά η ωραία μου φωνή και έτσι έφαγα και δεύτερη απογοήτευση.

Παράλληλα με τους Beatles συνέχισα να ακούω πολλή κλασική μουσική. Το πρώτο μου Ιρ που αγόρασα ήταν η συμφωνία του νέου κόσμου του Dvorak, έργο που λάτρεψα, ιδίως το 2^ο και το 4^ο μέρος, το largo και το allegro. Η εκτέλεση που το είχα δεν ήταν φημισμένη, όμως στα αυτιά μου η εκτέλεση αυτή παραμένει η καλύτερη από όλες. Έτσι προχωρούσα, κλασική μουσική, Beatles, εκκλησιαστική μουσική παράλληλα. Δεν προτιμούσα την βυζαντινή, κάπου με χάλαγε ο λαρυγγισμός και το ένρινο – αργότερα θα έβρισκα το σωστό πλαίσιο τόσο γενικά της εκκλησιαστικής όσο και ειδικά της βυζαντινής μουσικής.

Με την Ελληνική μουσική δεν είχα ακόμη παρτίδες. Έπρεπε να μπω στο Πανεπιστήμιο και να γνωρίσω (επί δικτατορίας) τη μουσική του Θεοδωράκη, του Χατζιδάκη, το νέο κύμα, τον Σαββόπουλο και τους άλλους.

Μόλις τελείωσα το τότε εξατάξιο γυμνάσιο πήγα μόνος μου και γράφτηκα στο Όρφειο ωδείο για να μάθω κλασική κιθάρα. Είχα μία του Λάκη Καραλή του οποίου οι γονείς ήταν φίλοι και κουμπάροι με τους γονείς μου, ο οποίος έφυγε το 67 στην Αγγλία λόγω δικτατορίας, συνεργάστηκε με τον Μίκη, αργότερα εργάστηκε στο ΔΗΠΕΘΕ Βόλου και στην Αθήνα σαν σκηνοθέτης και ίδρυσε το θέατρο Βαφείο. Μετά τον θάνατό του το 2013 άκουσα σε εκπομπή στη μνήμη του ότι στην κιθάρα του είχε μάθει να παίζει και η συντρόφισσα του από τους Λαμπράκηδες Αλέκα Παπαρήγα. Δεν ανέφερε κανένας βέβαια ότι στην ίδια κιθάρα λίγα χρόνια αργότερα έμαθα κι εγώ να παίζω....

Με την κιθάρα λοιπόν ξεκίνησα σιγά σιγά να μαθαίνω κάποια κλασικά κομμάτια με δάσκαλο τον Δέλλιο. Με ενθουσίαζε το γεγονός. Ένιωθα όμως ότι στο ωδείο με καθυστερούσαν και εγώ βιαζόμουνα. Έτσι μετά από δυο χρόνια έφυγα και συνέχισα μόνος μου. Λάθος.

Ίδια εποχή μπήκα στη χορωδία του Πανεπιστημίου, όπου γνωρίστηκα με ανθρώπους με πολλά μουσικά ενδιαφέροντα. Το ρεπερτόριό της ήταν κυρίως ορατόρια. Μια 20μελής ομάδα με εξαιρετικές φωνές λέγαμε στον Άγ. Διονύσιο Αρεοπαγίτη τη 2^η λειτουργία, Σακελλαρίδη σε εναρμόνιση Μιχάλη Αδάμη. Ένα αριστούργημα που δυστυχώς ποτέ δεν ηχογραφήθηκε. Το 74 επανασυστήθηκε η χορωδία της Τερψιχόρης Παπαστεφάνου. Συμμετείχα για 3 χρόνια και ήταν μια υπέροχη εμπειρία όπου οργώσαμε την Ελλάδα με το ρεπερτόριο της παλιάς χορωδίας Τρικάλων. Ήταν η εποχή που κυκλοφόρησαν οι 3 πρώτοι δίσκοι Ιρ με τα ρεμπέτικα τραγούδια, σε επιμέλεια του Κώστα Χατζηδουλή. Τους αγόρασα με παρότρυνση παλιού μου συμμαθητή. Ένα εντελώς καινούργιο είδος για μένα. Δεν μπορώ να πω ότι εντυπωσιάστηκα ακούγοντάς τα. Είχε κάποιες μελωδίες που είχαν ενδιαφέρον αλλά το σύνολο δεν με κέρδισε. Η επίδραση της

κλασικής μουσικής μέσα μου, των αρμονιών των χορωδιών ήταν πολύ ισχυρή. Αυτή ήταν η πρώτη μου επαφή.

Το 1981 μπήκα στην Ελληνική Βυζαντινή χορωδία του Λυκούργου Αγγελόπουλου. Ήμουνα Ισοκράτης. Έμεινα εκεί μια δεκαετία. Η βυζαντινή ήταν έτσι κι αλλιώς μέσα μου από μικρό παιδί λόγω οικογενειακής παράδοσης. Είχε ενδιαφέρον ότι κάναμε πρόβες και συναυλίες με την βυζαντινή χορωδία του Λυκούργου ενώ τις Κυριακές στην Αγία Ζώνη Κυψέλης συμμετείχα σε τετράφωνη χορωδία με Πολυκράτη, Σακελλαρίδη και άλλους Ρώσους συνθέτες πολυφωνικής μουσικής. Αυτός ο διχασμός μέσα μου στη μουσική ήταν ένα πρόβλημα για μένα, γιατί δεν ήταν εύκολο να αποφασίσω με ποιους θα πάω και ποιους θα αφήσω. Και το μεν είδος εύρισκε να με γαληνεύει και το δε να μου δημιουργεί μια ατμόσφαιρα πνευματικής έξαρσης.

Και φθάνουμε στο 1990 όπου βρέθηκα σε ένα πάρτι φίλων και όπου ήταν καλεσμένοι επίσης κάποιοι που ασχολούνταν με τη μουσική. Όχι επαγγελματικά, αλλά με μεγάλο μεράκι. Είχαν μαζί τους τα όργανα, τρίχορδο μπουζούκι, μπαγλαμά, τζουρά, και κρουστά. Είχα την κιθάρα μου και δεν άφησα την ευκαιρία χαμένη. Παιξαμε επιτόπου εντελώς απροβάριστα κομμάτια ρεμπέτικα, λέγανε τότε πολύ Μάρκο και κάποιων άλλων παλιότερων που ελάχιστα τους είχα ακούσει. Έπιασα επαφή μαζί τους και τους ζήτησα να μη χαθούμε και να φτιάξουμε ένα γκρουπ.

Ο Χρήστος και η Αλίκη, ήταν ζευγάρι. Η Αλίκη είχε μια καταπληκτική φωνή. Ανηψιά της Νάνας Μούσχουρη, κόρη της μεγαλύτερης αδελφής της Τζένης, που στη δεκαετία του 50 λέγανε ότι είχε καλύτερη φωνή από της Νάνας, αλλά δεν προχώρησε στο τραγούδι όπως η αδελφή της.

Η Αλίκη λοιπόν, που τύχαινε απλά να τη γνωρίζω παλιότερα από την κοινή μας ένταξη σε κομματική νεολαία, ψυχολόγος στο επάγγελμα, με γάργαρη, ολόσωστη φωνή, με το τουμπελέκι που μάθαινε, με τον μπαγλαμά που πιο πολύ κράταγε το ρυθμό, ο Χρήστος με το μπουζούκι και τον τζουρά, όργανα που είχε φτιάξει μαζί με κάποιον δάσκαλο οργανοποιό, όχι ιδιαίτερα γρήγορος αλλά με σωστή φωνή, φαρμακοποιός στο επάγγελμα, ο Ντίνος και η Βίκυ που συμμετείχαν στα φωνητικά και κρουστά, και εγώ στην κιθάρα ξεκινήσαμε πρόβες και κάποιες συναυλίες που μας καλούσαν, συνήθως η ΟΤΟΕ στα γραφεία της και στην επαρχία.

Μετά από κάποιους μήνες γνωρίσαμε και τον Μάρκο Φιλιάνο, επίσης φαρμακοποιό ομοιοπαθητικό που έπαιζε βιολί και μελετούσε πολύ την παραδοσιακή μουσική. Κάθε συνάντησή μας ήταν ένα γλέντι, ένα πανηγύρι. Έρχονταν και φίλοι στις πρόβες, το κρασί ή το τσίπουρο ήταν στην ημερήσια διάταξη, κάναμε εκδρομές και γενικά η όλη ατμόσφαιρα με κέρδιζε.

Η ομάδα μέσα στην πρώτη χρονιά έγινε τετράδα. Στα πρώτα λίγα χρόνια προστέθηκαν για λίγους μήνες πρώτα ένα κλαρίνο, και αργότερα ένα σαντούρι. Δεν έμειναν. Η τετράδα αυτή κράτησε συνολικά 25 χρόνια.

Τα περισσότερα από αυτά εμφανιζόμασταν στο «μπαράκι του Βασίλη» στη Ζωοδόχου Πηγής μέχρι το 99 και στη Διδότου αργότερα. Και σε άλλους χώρους είχαμε παίξει, θυμάμαι ενδεικτικά μια φορά στο Μακάρι ή σε άλλα περιφερειακά μαγαζιά. Μετά το 2011 που έκλεισε το μπαράκι του Βασίλη οι εκδηλώσεις μας γίνονταν στη Διέλευση που τότε είχε ανοίξει.

Στη διάρκεια αυτών των χρόνων πολλές εκατοντάδες τραγουδιών προβάραμε και εντάξαμε στα κατά καιρούς ρεπερτόριά μας. Η έμφαση δόθηκε στα Σμυρναίικα και στα παλιά ρεμπέτικα. Η προσέγγισή μας ήταν ακουστική, με προσπάθεια μίμησης της αρχικής εκτέλεσης. Από την δεκαετία του 90 ήδη δουλεύαμε με αφιερώματα. Είχαμε επεξεργαστεί ρεπερτόρια για τον Τούντα, τον Μπαγιαντέρα, τα εργατικά τραγούδια, τα επαγγέλματα, τις τσιγγάνες, γύφτισσες και μάγισσες, το πέρασμα από τα καφέ αμάν στους τεκέδες και στη λαϊκή ταβέρνα, κ.ά.

Η επεξεργασία συνίστατο όχι μόνο στην επιλογή των τραγουδιών αλλά και στα σχόλια που αφορούσαν τον συνθέτη, τον τραγουδιστή, την ηχογράφηση του κομματιού, συχνά με χιούμορ, κάποιες φορές με την σοβαρότητα που απαιτούσε η στιγμή. Συνίστατο επίσης και στην εξεύρεση

φωτογραφιών σχετικών με την περίπτωση μια που η σύγχρονη τεχνολογία με τους προτζέκτορες υπήρχε και στο μπαράκι του Βασίλη και στη διέλευση. Γινόταν λοιπόν ένα τρίωρο τουλάχιστον πρόγραμμα με 30-35 τραγούδια κάθε φορά, με τις παραπάνω παρεμβάσεις που μπορεί να κρατούσε μέχρι 5 λεπτά η κάθε μία, συνήθως γινόταν από την Αλίκη, και με διαλόγους συνήθως προς αστεϊσμό με τον κόσμο. Παραδόξως η βραδιά έληγε πάντα με 3-4 νησιώτικα τραγούδια, το είχαμε πάντοτε σαν παράδοση. Φιλντισοκοκαλένια, Ψαράδες, Καληνυχτιά κ.ά. τραγούδια ήρεμα, για να πάει ο κόσμος για ύπνο πιο χαλαρωμένος...

Τα πρώτα χρόνια στο μπαράκι της Ζωοδόχου Πηγής οι εμφανίσεις μας ήταν χωρίς μικρόφωνα. Αργότερα στη Διδότου, επειδή το μαγαζί ήταν μακρόστενο και ο ήχος δεν έφτανε στους πίσω φίλους καλά, χρησιμοποιήθηκαν μικρόφωνα. Στη διέλευση υπήρχε μόνο ένα πυκνωτικό μικρόφωνο που ενίσχυε λίγο τον συνολικό ήχο.

Αυτού του είδους η παρουσίαση των παλιών ρεμπέτικων τραγουδιών, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 90 παραξένευε πολλούς ακροατές και κάποιες φορές γίνονταν μικρο-παρεξηγήσεις γιατί κάποιοι που δεν μας ήξεραν έρχονταν για να ακούσουν και να διασκεδάσουν με τα ρεμπέτικα και άκουγαν ιστορίες και κηρύγματα. Υπήρχαν φίλοι μας που μας έλεγαν ότι δεν θέλουν να έρθουν γιατί την ώρα που μερακλώνονται με το τραγούδι και ήθελαν και άλλο, έμπαινε το σχόλιο και έπρεπε να προσέξουν με το μυαλό, ενώ η ψυχή τους ήθελε να χαλαρώσει. Τα πρώτα χρόνια οι σχολιασμοί μας είχαν περισσότερο ιστορικά στοιχεία παρά διασκεδαστικά. Εμείς ξεκαθαρίζαμε ότι το δικό μας χόμπι (γιατί ποτέ δεν το είδαμε σαν επάγγελμα, αν και κάποια μικρά έσοδα πάντα υπήρχαν) ήταν να μελετήσουμε και να παρουσιάσουμε το είδος αυτό της λαϊκής μουσικής, παρά να δημιουργούμε γλέντια.

Με τα χρόνια είτε επειδή τα σχόλια ήταν πιο ελαφρά και διασκεδαστικά είτε επειδή μας έμαθε κάποιο κοινό και του άρεσε αυτό που κάναμε, είχαμε σταθερά ακροατήρια σε μεγάλο βαθμό, που παρακολουθούσαν με κατάνυξη τις συναυλίες μας οι οποίες όμως δεν ήταν συχνές, 3-4 την σεζόν. Τελευταία μας συναυλία ήταν στις 2/5/2014 στη διέλευση με τίτλο «Μάθε τέχνη κι άστηνε...» και περιεχόμενο τα επαγγέλματα. Ήταν μέσα, πέρα από τον «εργάτη τιμημένο» και άλλα γνωστά τραγούδια, και μερικά πιο σπάνια που δεν τα ξέρει ο πολύς ο κόσμος. Οι γυρολόγοι, ο κόνιαλης της αγοράς, ο πασατεμπάς, ο αραμπατζής, ο γιαουρτάς, ο παπατζής, ο μυλωνάς, το γκαρσόν, ο ντόκτορ κ.ά.

Ετοιμάζαμε κάτι καινούργιο για την επόμενη σεζόν αλλά κάτι έγινε και σταματήσαμε να βρισκόμαστε. Προφανώς έπαιξε ρόλο και η 25ετία.

Γνώρισα λοιπόν και αγάπησα το ρεμπέτικο όχι επειδή το άκουσα από τους δίσκους αλλά από την ζωντανή συμμετοχή μου στο σχήμα εκείνο. Οι άλλοι τρεις φίλοι εμπειρότεροι εμού στο είδος αυτό είχαν τις περισσότερες ιδέες και προτάσεις στα καλλιτεχνικά, εγώ ήμουνα περισσότερο στα οργανωτικά.

Αυτό που βρήκα στο είδος αυτό της μουσικής έχει να κάνει με την ομορφιά στην απλοϊκότητα, με την αμεσότητα του στίχου, με την από κοινού ευχαρίστηση που δημιουργεί όλη η ιεροτελεστία της ρεμπέτικης μουσικής. Είναι ο κραδασμός του τραγουδιού που πίσω από τις φωνές, ενώνει τις ψυχές μας. Είναι ότι όλο αυτό συνοδεύεται με το κρασί, με την ευχάριστη διάθεση, με την εκδρομή. Πηγαίναμε κάποιες φορές παλιότερα εκδρομές σε βουνά, γιατί οι δύο της γκρούπας μας είναι ομοιοπαθητικοί φαρμακοποιοί και μαζί με άλλους συναδέλφους τους μαζεύανε βότανα και το βράδυ γύρω από τη φωτιά γινότανε κατάσταση εξάισια.

Να πω και κάτι ακόμα. Στα ρεπερτόριά μας ήταν συχνά τραγούδια όπως η Προύσα η παινεμένη, ο κοκαϊνοπότης, Ηρωίνη και μαυράκι και άλλα τέτοιου χαρακτήρα κομμάτια. Μέσα μας γελούσαμε γιατί σαν άνθρωποι όχι μόνο δεν είχαμε σχέση με αυτό που «διαφημίζαμε» λέγοντας αυτά τα τραγούδια αλλά και οι 4 ήμασταν αντικαπνιστές.

Κλείνοντας θέλω να πω ότι το πάθος του ρεμπέτικου και ό,τι έχει να κάνει με αυτό, με έχει κυριεύσει και δεν αφήνω βιβλίο καινούργιο σχετικό που πέφτει στην αντίληψή μου να μην το αγοράσω και μελετήσω.

Αυτό δεν σημαίνει ότι υποβιβάστηκε η αγάπη μου για την «λόγια» λεγόμενη μουσική, την οποία επίσης λατρεύω και ακούω καθώς και πολλά άλλα είδη μουσικής. Όλα έχουν την αξία τους, αλλά μέσα μου αναδύθηκε και πήρε τη θέση που της αξίζει και η ρεμπέτικη μουσική. Είναι η παραδοσιακή μουσική της παλαιάς εργατούπολης, που έχει εκφράζει μια πολιτιστική ανάγκη όχι μόνον αυτών που την δημιούργησαν αλλά και σύγχρονων ακροατών.

**Οι συμμετέχοντες στο 9^ο σεμινάριο για το ρεμπέτικο στην
Σκύρο 2017**

9th rebetiko seminar participants Skyros 2017

Introduction

Dear friends

The 9th Seminar-Meeting for the rebetiko song in Skyros was held from 16 to 23 July 2017 at the Folklore and Ethnological Museum "Manos and Anastasia Faltaits" with the support - as always - of the Folklore and Ethnological Museum of Manos and Anastasia Faltaits and the Cultural Centre of the Municipality of Skyros. They welcome us in their hospitable places and we all share together the beautiful journey of our folk music.

The seminar-meeting, together with the parallel and open to the public events is an institution, which exceeds the limits of the Greek territory.

Its scope extends to Sweden, Belgium, Luxembourg, Turkey, Cyprus, Finland, England, France, Netherlands, Israel, etc. Moreover, the seminar preserves and promotes the rebetiko song as one of the main diachronic components of our urban civilization. Its timeless value brings new data to our music, contributing to the creation and improvement of new musicians and their musical expression.

It is important that the competent intergovernmental committee of UNESCO approved the registration of Rebetiko in the List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity after examining the submitted application file.

Our team effort is based on our love for our folk musical tradition, which empowers us with enthusiasm, passion and power to overcome many difficulties that are presented. Our team, along with other collaborators, contributed to the effort of the Ministry of Culture and Sport, and in particular the relevant department, headed by Mrs. Stavroula-Villi Fotopoulou and her associates, to design and submit a sufficient application file for rebetiko.

This recognition will help rebetiko become known internationally as an experiential rich musical wave, highlighting the simple orchestrations of its first recordings, the basic rebetiko orchestra and its eponymous and anonymous performers, without imitations and symphonic orchestras far from the spirit and the essence of rebetiko.

The minutes you have in your hands consist of the presentations and events that took place during the 9th seminar.

Together with our friends, we continue our musical journey, in spite of the wild times having compass our love for folk song and the famous and anonymous contributors, who helped for the establishment of this popular music.

I would like to thank all those who with love and enthusiasm contributed to the realization of the seminar, namely:

- *The friend, musician and teacher Spyros Goumas for his multifaceted contribution all these years in our common effort.*
- *The Folklore and Ethnological Museum of Manos and Anastasia Faltaits and all its support team for the warm hospitality and help that provide us.*
- *The Mayor of Skyros Mr. M. Chatzigiannakis and the staff of the Cultural Center of Skyros (PEAP) and especially John Elefteriadis for the help they provided us.*
- *Mr. Stamatis Ftoulis and "Skyros Shipping Company" staff for the significant discount provided to the participants of the seminar in order to facilitate their transportation.*
- *The citizens of Skyros who support our efforts with particular reference to Nikos Sikkes and Christos Sakkas.*

- *The members of the ensemble “Parapetamenoι-Neglected ones” Photini Karababa, Costas Tryfonopoulos, George Haratsis, Sophia Kontaritou and Dimitris Goumas.*
- *Our good friends and tireless collaborators Rika and Thanasis Vlachos and Lia Konstantatou, our friend, musician and researcher of folk music Nikos Politis etc.*

A great thank to all

Responsible for the organization

George Makris

**«...another night that my soul longs for other worlds...»
Approaching the work of the poet Yiorgos Mitsakis**

Rika Vlachou

Tonight we will wander around the world that Yiorgos Mitsakis created with his exceptional work. We will immerse into the ocean of memory...get the taste of that era, with both its merry and unpleasant facets...feel the smell of the shebeens (kapilia).....listen for the sound of romance..... The vehicle in our journey will be Mitsakis' poems; some of them will be analyzed.

Our first stop will be the region of Stanbul: 'The Nights of Fabled Stanbul'. We continue with the songs 'Trumba during Occupation' (Trumba used to be a disreputable location around Piraeus Port), 'The Shebeen' (kapilio), 'The Frantic Planet'. Both the poems 'The Humble Worry Beads' which is the first song written by Mitsakis in 1941 and 'When the Hookah (loulas) smokes" are purely experiential, according to the poet.

Mitsakis was always carrying a little pencil with him, in order to write down anything that could catch his attention. He knew himself quite well. He was aware that his mind could instantly get triggered from anything around him...a word, an image were enough to inspire him ...so he could turn it in an unrepeatabe poem. He managed to leave no inspiration to fly away. That small pencil had become his companion, his closer friend, his partner in writing.

He wrote a considerable amount of songs related to romance. With his unique narrative skills he created wonderful songs that unfold his talent and his artistic charm, establishing him as a poet of love who serves with a significant success this aspect of poetry as well.

In a lot of his songs, such as 'Tonight it began to drizzle', he uses with great tenderness the notion of clouds and rain, especially drizzle, to enhance the melancholy and sorrow caused by love. It is noteworthy though that the song 'While the Hookah (Loulas) Smokes' is the only song related to weed. "I was never interested in weed", the poet stated.

"Most of my songs are not based on actual or true-to-life events. I am like the painter who thinks of a subject, takes his brush and starts to illustrate it. I create pictures that trigger my imagination, inspiring me to write my songs".

Mitsakis has earned his place in the Pantheon of poetry and music, as a poet who deals with all aspects of artistic expression, at high levels of creation, writing songs that touched the miserable conditions of life. As a poet, his style is direct, clear, charming, mature, vigorous, rich and inclusive.

He managed to incarnate with his verses the whole truth of the everyday life. His raw materials were the concerns and anxieties of an ordinary man, the social inequality, the financial misery, as well as the urge of human beings for life, their impulse, desire, passion, love.

"I am writing about the trials and tribulations that people endure and through my songs I represent their hopes. Every single word carries pain, compassion, passion" the composer says.

If we had to distinguish the most representative period of those songs, we should go back over the early post-war years, when his songs included the everyday life of that era and recorded its atmosphere with the poverty, the despair, the longing, the romance, through dark, lonely but tender lyrics.

Those songs signified their era, but they moved forward passing through the following years, arriving nowadays. They have survived over the years and they will definitely endure for long.

It should be remarked that all the majesty of Mitsakis poems, could not be integrated in a few pages. It would be like trying to limit the vastness of the sea or the infinitude of the sky and shut them in a small bottle.

Those were just some thoughts over the poet's work and an attempt to make a brief and purely subjective mapping of his poetic work, with respect and admiration for the man who artfully fused together his poetic and his musical talent.

Yiorgos Mitsakis, with his sensitive antennas, managed, with great mastery, to create in his songs the duality of the poeticism of his music and the musicality of his verses.

«My experience: The passage from the so-called “intellectual music” to rebetiko»

Sotiris Ikonomou

It is an issue that sometimes troubles me. First of all I want to interpret for myself how the preferential process works on behalf of the different kinds of music that exist. Why we prefer one or another kind of music or both. How this works and how it influences our lives, what are the influences that drive our interest in one direction or the other.

I do not think that I can give easily an answer with scientific, sociological or psychological characteristics. What I can share with you now is how this preferential behavior in music happened to me personally.

Inevitably, this is connected with my own life since I was a child. The way I grew up in my life's various stages and how I associated myself with the different types of music.

I was born in 1952 in Volos. My parents were born on mountainous villages. My mother was from Karditsa and my father from Evritania as a result their own relationship with music had to do with the traditional music.

Additionally my father was a priest and his relationship with Byzantine music was direct. In fact, he had been taught Byzantine music during the pre-war period as a teaching facility he was attending. My parents had the “proper ear” and nice and correct voices. As I was child I remember my mother singing some traditional songs around the house.

I also remember in 1956 when my father finished the Theological school and returned to Volos, where I lived with my mother and my sisters, brought us a radio. I was listening someone speaking or singing through the radio and I couldn't understand how it happens. I thought that someone was hidden inside the box. The same has happened this period to the majority of the kids about my age.

Growing up I was listening to radio songs of that time. I remember in 1959 when we came to Athens I heard for the first time a foreign song (Speedy Gonzales by Pat Boone). Its melody fascinated me

I refused to hear anything about the traditional music. In our home we also had some 78 rpm records, but in reaction to the influence that my parents tried to pose me, I denied even to listen them. Many years later, on the occasion of the epic polyphonic song and the clarinet of Chalkia I approached the traditional music. Finally I loved some parts of the traditional music, certainly not those of the festivals and fairs. There are some fine traditional songs devoted to the style life of “thieves” and also of the “table”. Further more Interesting for me are the relationship and the influence of the traditional Balkan music.

Early 60s some foreign songs came to my ears. Elvis Presley, Paul Anka, Frank Sinatra etc. In 1964 my father bought a Philips tape recorder with bobbins. It was a great joy for me. I could record not only voices, but the music played by the radio as well. There was already in action the 3rd program and I enjoyed listening to music that was played in evenings. It was mostly classical. I remember broadcast by Athena Spanoudis. I recorded some of them. Unforgettable are the Christmas Oracle of Bach, the Messiah of Handel. The tape recorder is still working!!! I loved the ecclesiastical music Western and Slavonic, especially the choral parts, and also symphonic music. The harmony that one finds in the richness of this music is incredible and always enchanting. But I also liked the solo piano, violin, guitar, and I often think that one life is not enough to enjoy beautiful music without doing other things...

The family atmosphere imposed my presence in the church every Sunday. I used to go to the chorus. As a child I had a tenor high voice and the chanter was satisfied with me. 12-14 years old, I learned from my classmates at the school about the "Animals", the "Beatles" and the "Rolling Stones". I recorded songs from a small pick-up and I remembered that 13 years old my parents did not let me go to a party organized by classmates that I wanted it too much. So, I locked myself in my room, I opened the tape recorder with the "Animals" and I almost got drunk drinking a whole bottle of vermouth!!!

At the age of 12 I asked from my parents the permission to learn guitar but they did not let me. Economic reasons and the fear of what would happen to me when I grew up? The future of a singer was not allowed for the ethics of my family. When I was a teenager I realized that my voice had changed. Suddenly I found out that I could not reach the high notes and my voice became heavier. No one told me that it was normal, I thought for some reason my good voice was finally lost and so I had a second serious disappointment.

Along with the "Beatles" I continued listening a lot of classical music. The first lp I bought was the "agreement of the new world" of Dvorak, which I loved, especially the 2nd and 4th part, largo and allegro. The performance I had was not famous, but in my ears remains the best of all. So I liked classical music, Beatles, ecclesiastical music at the same time. I did not prefer the Byzantine music for the prolonged and flickering voice. Later, I would find the right framework for both the ecclesiastical and the Byzantine music in general.

I was not familiar with the Greek music. I had to go to the University to meet (during dictatorship 1967) the music of Theodorakis, Hadjidakis, the new wave, Savopoulos and others.

As soon as I finished the high school, I went of my own and became student to the "Orphic" Conservatory to learn classical guitar. I had one guitar made by Lakis Karalis, whose parents were friends and best men with my parents. Because of the Greek dictatorship in 1967 he moved to England. He worked with Mikis. Later worked for theaters at Volos and Athens. In Athens as a director and founder established the "Vafio" Theater. After his death in 2013, I heard that his comrade from "Lambrakis youth organization", Aleka Pappariga, had learned to play in his guitar. Nobody mentioned that in the same guitar a few years later I also learned to play!!!

So, with the guitar I slowly began to learn some classical pieces with teacher Mr. Dellio. I was thrilled by the fact. But I felt that the conservatory procedure delayed me... I was anxious and after two years I quit lessons and continued on my own. Big mistake...

At the same time I became a member choir of the University's choir where I met people with many and different musical interests. The repertoire was based mostly on oratorio style. The 20-member group with excellent voices chanted in St. Dionysios Areopagitis church the 2nd ecclesiastical mode made by Sakellaridis and harmonized by Michalis Adamis. A masterpiece which unfortunately never recorded. In 1974, the choir of Terpsichoris Papastefanou re-established. I participated for 3 years and it was a wonderful experience travelling all over

Greece singing the repertoire of the old choir of Trikala. It was the period when released the first 3 lp albums with rebetiko songs, edited by Kostas Hadjidoulis. I bought them at the instigation of my old classmate. It was a totally new kind for me.

I can't say that I was impressed listening to them. There were some interesting melodies but the whole didn't win me. The influence of classical music in me and the harmonies of the choirs were very strong. This is my first contact with rebetiko.

In 1981 I joined the Greek Byzantine Choir of Lycurgus Angelopoulos. I was an isocrate. I stayed there for a decade. The Byzantine was anyway in my childhood because of a family tradition. It was interesting that we made rehearsals and concerts with the Byzantine Choir of Lycurgus, while on Sundays in Agia Zoni Kypseli I participated in a four-voice choir with Polycrates, Sakellarides and other Russian composers of polyphonic music. This dichotomy in my music was a problem because it was not easy to me to decide which kind of music attracted me best. The first offered me "calm" and the second "an atmosphere of spiritual excitement".

And we arrive in 1990. It was given a friendly party where some musicians were also invited. They had the instruments with them (three-string bouzouki, baglama, Tzoura and percussion).

I had my guitar and I didn't leave the opportunity. We played pare rebetika songs. Then they sang Vamvakaris and some other that I had never heard. I asked them to create a rebetiko group. Christos and Alice was couple. Alice had an amazing voice and was Nana Mouskouri's niece. She was Jenny's daughter, Nana's older sister and during 50's was said that she had a better voice than Nana's, but she did not go on singing like her sister.

So, Alice whom I knew from our common participation to a political party, psychologist in profession, with a brilliant voice, was learning baglama and was keeping the rhythm. Christos with Bouzouki and tzouras instruments, made by himself along with a music teacher. Christos was not fast player but he had a good voice and was pharmacist in profession, Dinos and Vicky who collaborated in the vocals and percussion and me, the guitarist. We began rehearsals and some concerts later at OTOE and provinces.

After a few months we also met Marko Filiano, also a homeopathic pharmacist who was playing violin and was studying traditional music. Every meeting was a feast, a fair. There were friends coming to the rehearsals. The wine or the tsipouro was on the agenda. We were making excursions and in general the whole atmosphere was winning me.

The team during the first year became a quartet. After a while a clarinet and later a santour, were added for a few months but they didn't stay. The quartet lasted 25 years!!!

Most of our appearances took place at "Basil's Bar" in Zoodochos Pigi Street until 99 and in Didodou Street later. Among others we played in "Makari" and after 2011 we used to play in "dieleysis".

During these years, we played hundreds of songs after common exercise. Emphasis was placed on Smyrneika and old rebetiko. Our approach was acoustic, with an attempt to imitate the initial execution. Since the 1990s we had been working on tributes. We had elaborated repertoires for Tounta, Bagiantera, laborers, professions, gypsies, gypsies and witches, the passage from coffee amman to teke and the folk tavern, etc.

The treatment included not only the selection of songs but also of the comments concerning the composer, the singer, the recording of the piece, often with humor, sometimes with seriousness that the moment demanded. It also included photographs related to the case where the modern technology (projectors, screen) existed in the "Basil's bar" and "dieleysis". So there was a program of at least three hours with 30-35 songs each time, with the above mentioned interventions, which could take up to 5 minutes each. The interventions usually were made by Alice with dialogues usually to joke with people. Paradoxically, the evening always ended with 3-4

traditional (island songs). We always had some as a tradition. Quiet songs making people go to sleep relaxed.

In the first years our appearances were without microphones. Later at the Didotou street bar because the hall was obtuse and the sound did not reach the back seats, we used microphones. In "dieleysis" we used only a condenser microphone that slightly strengthened the overall sound.

This kind of presentation of old rebetika songs, since the mid-90s, had attracted many listeners. Sometimes we faced misunderstandings because some people who did not know the type of our performance were coming to listen and have fun with the rebetiko and suddenly listened stories and opinions about the songs. There were friends who told us that they did not want to come because they just wanted to sing and have fun with the songs.

In the early years our annotations had more historical facts than fun. We had made it clear that our own hobby (because we never saw it as a profession, although some small revenue always existed) was to study and present this kind of folk music rather than to create feasts.

Over the years, either because the comments were lighter and more fun or because we were "instructed" by a part of the audience and liked what we did, we had solid audience to a great extent attending our concerts, which were about 3-4 every season. Our last concert was on 2/5/2014 at "dieleysis" entitled "Learn Art and Retain ..." the content was the professions. Beside the emblematic song "honored laborer" we had some other well-known songs and some unknown for the audience.

We were preparing something new for the next season but something happened and we finally stopped our performances. Obviously, 25 years also played its role.

So, I met and loved rebetiko not because I learned it from the records but from my live participation in that "subject". The other three friends who had the most ideas and suggestions about rebetiko were more familiar. I was more familiar organizing our events.

What I found in this kind of music has to do with the beauty of simplicity, with the directness of the verse, with the common pleasure that all the ritualistic music that Rebetiko creates. It is the agitation of the song that behind the voices unites our souls. It is that all this is accompanied by the wine, with the pleasant mood, with the excursion. Sometimes we went to mountain excursions because two of us were homeopathic pharmacists and together with other colleagues used to gather herbs and the night around the fire the atmosphere was exquisite.

Let's say something else. In our repertoire we had included often songs such as Bursa, the Cocaine, Heroin and hashish and other related "issues". We were laughing because not only we weren't related to what we "advertised" by singing these songs but all four-members of the group were anti-smokers.

Closing, I want to say that the passion of rebetiko and everything that has to do with it has overwhelmed me and I read any new book that is about.

This does not mean that my love for the "intellectual music" which I also love and hear as well as many other kinds of music has been degraded. Everything has its value. My love for rebetiko emerged in me and took the place it deserves. It is the traditional music of the old workplace, which expresses a cultural need not only for those who created it but also for modern listeners